

HOPPÁL PÉTER: A MAGYAR PROTESTÁNS PASSIÓ (DOKTORI ÉRTEKEZÉS)

„Szabálytalan” ismertetés, ami itt következik. Nem is könyvről szól, „csak” egy még meg sem jelent disszertációról. Ami miatt mégis fontosnak érezhetjük beszélni róla, az épp az a hiány, amelynek betöltésére e munka létrejött. Hoppál Péter zenetanár, pécsi iskolaigazgató jópár év óta kutatja a passióéneklés protestáns hagyományait a magyar nyelvterületen. Kutatásainak termése ez a doktori értekezés, amelyet 2006-ban véd meg a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen. Dolgozatának témavezető irányítója Szendrei Janka, aki – a nyolcvanas években elhunyt ciszterci szerzetes, Rajeczky Benjamin és a jelenleg is hihetetlen termékenyen és kiválóan alkotó Dobszay László mellett – az egyházzene és gregorianisztika egyik legkiválóbb tudós kutatója és művelője.

Hoppál Péter kutatásáról annál inkább is beszélnünk kell, minthogy disszertációjának „alapanyagában” számos erdélyi vonatkozást – szöveges tanúságot, kottás kéziratot stb. fedezhetünk fel.

A magyar protestáns passió történeti háttérének ismertetése során szerzőnk rendszerezi a passió átalakulásának állomásait, illetve – történeti megközelítésben – definiálja a középkor két magyarországi passió-dallamának (dúr és moll passió) hagyományát, és bemutatja forrásait.

Második fejezetként a passió használatba vételét foglalja össze a magyar protestáns egyházakban, áttekinti a magyar fordítás(ok) történetét, meghatározza a passió státusát a magyar protestáns énektradícióban, és jellemzi liturgikus alkalmazását.

A magyar nyelvű protestáns passió-források tárgyalása mentén Hoppál elsőként a források rétegződéséről készít vázlatot (a graduálok passiói és a passionálék passiói), majd az egyes kéziratok szerint tekinti át az archaikusabb „moll” és az európaibb „dúr” típusú magyar protestáns passiókat. A továbbiakban bemutatja a nyomtatványokat, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének birtokában levő feldolgozott és még feldolgozatlan hangzó forrásokat.

A disszertáció kiemelkedő jelentőségű részét alkotja az újonnan felfedezett kézirat források részletes ismertetése (kutatástörténeti áttekintés és a kéziratok könyvészeti leírása). Elsősorban egy kiterjedt erdélyi kutatási gyűjtőtűt „termésével” szembesülünk ezeken az oldalakon. „A 2001 tavaszán és nyarán, majd 2002 nyarán tett újabb kutató körutak során már célirányosan a kis lélekszámú Erdélyi

Unitárius Egyház zárt közösségeinek passió-gyakorlatát kívántam feltérképezni – írja Hoppál Péter. – Kolozsvári kollégáktól kapott információk alapján felkerestem a Kolozsvári Unitárius Püspökséget, ahol érdeklődésemre megerősítették az információt, hogy több helyütt van alkalmazott, ma is élő passiógyakorlat. Ezeknek a településeknek a felkeresése során a hangzó anyag gyűjtése közben bukkantunk egyre több és több jelentős régi kottás kézíratra.”

A negyedik fejezet a formulakészlet analitikus áttekintése az evangélista- és a Jézus „szerep”, illetve a többi „szereplő” szerint csoportosítva.

A mai passió-alkalmazásról szólva Hoppál Péter bőszégesen taglalja az unitárius passióéneklés 20. századi történetét. Ehhez az időszakhoz eljutva – alapos argumentáció mellett – azt állítja, hogy „az ősi hagyományban az 1950-es években törés következett be. Péterffy Gyula átírásában az ambitus »dúr« karakterisztikájává változott, de a formulakészlet analitikus vizsgálata megmutatta, hogy ez a passió is a középkori »moll« hagyományt követi. E lépés nyomán, noha Péterffy stabilizálni tudta a passió éneklését az unitárius kántorok és lelkészek körében, az értékmentés sajnos erőteljes hagyományszakadással járt együtt. Ma már a [...] szőkefalvi idős kántor (Szász Mihály) – aki talán utolsóként még el tudta énekelni a helyi egyházközség irattárában megőrzött régi kézíratról a »moll« passiót – is a könnyebben olvasható, »divatosabb« Péterffy-verziót éneklő nagypéntekenként. De ettől még tény marad, hogy folyamatos hagyományként – noha átalakult formában – az unitáriusok ragaszkodnak legeredményesebben a régi, középkori eredetű passió énekléséhez.

Egészen pontos adatunk nincsen arra vonatkozóan, hogy hány unitárius gyülekezetben szólal meg nagypéntekenként Erdélyben a kompilált passió. [...] Egyes helyeken az elmúlt években maradt el az éneklése. Másutt azonban épp mostanában elevenítik föl a passió istentisztelet szokását. Nehéz tehát pontos képet adni a folyamatos hagyományról, mivel a mai passiózás helyenként a korábban elhagyott szokásnak az új formájú felelevenítését jelenti. Így is tíz felett van a valamilyen előadó-apparátussal megszólaltatott unitárius passiók száma.

A [...] liturgikus alkalmazás lehetőségei között a mai unitárius passió énekléséről elmondtuk, hogy legtöbbször nagypénteken este rövid istentiszteleti alkalomhoz (preces) kapcsolódóan szólal meg a kisebb-nagyobb mértékben rövidített unitárius passió. A rövidítéseknek köszönhetően fél és egy óra között váltakozik a megszólaltatás időtartama. Ebben az istentiszteleti keretben gyakorlatilag független szerepben szólal meg a kompilált passió. Előadásának több változatát is rögzítettük [...]. Előfordul a kántor szólóénekeként (például Szőkefalván) vagy a kántor saját orgonakiséretes előadásában (például Várfalván), de éneklük szereposztásban is a kántor és a lelkész (például Sinfalván vagy Szabédon) vagy a kórus pár tagja (például Bethlenszentmiklóson). Nagyvárosokban pedig kórusturbákkal, szólistákkal és orgonával díszítve szólaltatják meg az unitárius passiót (például Kolozsváron vagy Marosvásárhelyen), minden esetben nagypénteken.

Az erdélyi unitáriusok kéziratai – kiemelten is a passiókat tartalmazó graduál és a passionálék – a másik két felekezet ismert forrásaihoz csak részben kapcsolhatók. Az új unitárius forrásokban felbukkanó, ismeretlen eredetű, máshol nem szereplő tételek nagyrészt a többi unitárius kéziratban is szerepelnek. Ezek összevetése és a többi frissen előkerült, 17–19. században íródott *Graduale Sacrum* típusú, másolt unitárius graduál közeljövőben tervezett vizsgálata talán ki fognak rajzolni egy elszigetelt, önálló, késői magyar gregorián énekhagyományt. Ez a hagyomány pedig a kompilált passió példáját végigkövetve a legkitartóbbnak bizonyult. A végkifejletet tekintve elmondhatjuk, hogy erősebb lábakon is állhatott a történelmi időkben a református és evangélikus graduálok 16–17. századi fénykoránál.”

Szerzőnk a doktori értekezés függelékeként számos erdélyi graduál- és passionálé-kéziratból idéz hasonmás oldalakat: a szabédi graduálból (1632), Nagy István passionáléjából (Székelykeresztúr, 17. század), Dersi János passionáléjából (Szőkefalva, 1720), az iklandi passionáléból (1795), a székelykeresztúri passionáléból (18. század), a (Küküllő)széplaki passionáléból (Szőkefalva, 1811), Mihály András passionáléjából (Szentábrahám, 1815) a bánffyhungyadi református passionáléból (1898) és a vadadi passionáléból (Újszékely, 1903).

Hoppál Péter doktori dolgozata kétségkívül kiváló kiindulópontul szolgálhat egy átfogó erdélyi (és unitárius) passió-felméréshez. Ez hatalmas munka, de hatalmas kihívás is. Bízunk benne, hogy ezzel a kihívással nem csupán zenetudósok fognak bátran szembenézni.

JAKABFFY TAMÁS

RÉGI HAGYOMÁNY ÉS MODERN TECHNIKA SZERENCSES TALÁLKOZÁSA

GONDOLATOK EGY 1747-ES KÉZIRATBAN RÖGZÍTETT
ÉNEKES PASSIÓ BEMUTATÁSÁRÓL

Április 7-én a kolozsvári belvárosi unitárius templomban népes gyülekezet, illetve hallgatóság előtt szólaltatta meg a Schola Gregoriana Monostorinensis énekegyüttes Kozma Mihály 1747-es passionáléjából „Krisztus Jézus szenvedésének és halálának históriáját” (Kozma Mihály kollégistaként készítette passionáléja kéziratát, amelyet az Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára őriz. Unitárius lelkészként és az egyház jeles történetírójaként ismerjük nevét.) Az érdeklődőknek több szempontból is rendkívüli élményben volt részük.

Mindeneke!őtt dicséretre méltó a kolozsvári énekegyüttes színvonalas előadása. A hideg ellenére szinte emberfeletti teljesítményre voltak képesek az énekesek. A zajos fűtésről nyilvánvalóan a hangzás kedvéért mondtak le. Ilyen mű élvezetéhez az áhítatos csend kétségtelenül szükséges. Hogyan bírták az énekesek a hosszú recitációkat anélkül, hogy berekedtek volna? Isten a tudója. Ők, az énekesek mindenesetre nagy áldozatot hoztak az áhítatos csendben fogant tiszta, szép és a szöveget mindig világosan, érthetően megformáló hangzásért. A fűtetlen templom pedig ugyancsak régi korok emlékéét idézte fel.

A történetet elmesélő evangélista szövegét Jakabffy Tamás, az együttes vezetője recitálta, illetve énekelte e műfajt uraló biztonsággal, határozottsággal, ahhoz illő stílusban, mindenféle érzélgősségtől mentesen. Manapság ritkán adódik alkalmunk megcsodálni a gregorián(-szerű) recitációt a maga eredeti egyszerűségében és szépségében, mert énekeseink nem tudnak elrugaszkodni későbbi korok éneklési módjától, stílusától. Jakabffy Tamás meggyőződött arról, hogy a gregorián éneklést korhűen, szakszerűen ismeri és uralja. A passió előadását egészen bensőséggé tette különösen szép és meleg hangjával Naphegyi Béla, aki Jézus szövegét recitálta. A többi énekes is a műfajhoz illő, azt szakszerűen uraló énekléssel szólaltatta meg a passió különböző szóló-, illetve csoportszereplőit. Hangjuk azonban visszafogottabb volt, nem tudták úgy betölteni a nagy templomteret, mint az előbb említett két énekes. Ez a kontraszt végül is a passió hiteles előadását segítette elő: abban Jézus és az evangélista jelentőségét hangsúlyozta. A szerepek tehát célszerűen és az énekesek hangszínének és hangerejének megfelelően voltak elosztva az előadók között. A sokaságot megszólaltató kórus ugyancsak nehéz feladatot teljesített. A szöveg ritmusát követő folyékony unisono éneklés, recitálás biztos technikát, sok gyakorlást és minden egyes énekes részéről